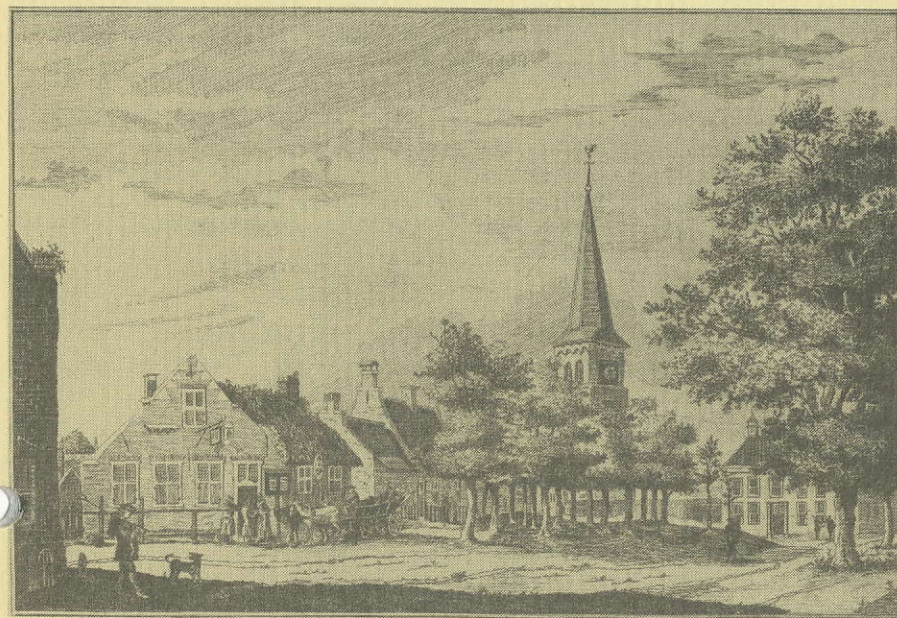

'Baerne'

Tijdschrift van de Historische Kring "Baerne"

10e jaargang nr. 2 - Juni 1986

Redaktie : J. Kruidenier
 H. Bronkhorst
 H.L.M. Vink-Postema
 E. Witsenburg-Horsman

Typewerk : M. v.d. Laan-Reitsma

Redaktie-adres : J. Kruidenier, Smutslaan 2, 3743
 CG Baarn. Tel. 02154 - 17860.

De Historische Kring "Baerne" stelt zich ten doel het bestuderen van en belangstelling kweken voor geschiedenis in het algemeen en van Baarn in het bijzonder. Zij tracht dit doel te bereiken door middel van het organiseren van lezingen, excursies, tentoonstellingen en het uitgeven van een eigen tijdschrift.

Naast deze algemene activiteiten bestaat de mogelijkheid toe te treden tot de volgende werkgroepen:

1. Werkgroep Oudheidkamer
 Inlichtingen: F.J. Kramer, Mozartlaan 6, Baarn.
 Tel. 02154 - 14583.
2. Werkgroep Archeologie
 Inlichtingen: J.W.A.A. v.d. Laan, De Schoener 12,
 Baarn. Tel. 02154 - 11656.
3. Werkgroep Interviews en Reportages
 Inlichtingen: J.M. v.d. Brink-van Wijkvliet, Prof.
 Meijerslaan 10, Baarn. Tel. 02154 -
 20161.

Dagelijks Bestuur van de H.K. "Baerne"

Waarnemend voorzitters : G.H. Grootendorst-Doornekamp
 J. Kruidenier

Secretaris : B. Braat

Penningmeester : E. v.d. Steeg

Secretariaat : B. Braat, Gerrit v.d. Veenlaan
 2, Baarn. Tel. 02154 - 12523.

Ledenadministratie : M. v.d. Laan-Reitsma, De Schoe-
 ner 12, 3742 HD Baarn.

INHOUD

1. Van de redaktie
2. Een mysterieuze Baarnse dame
3. Eerherstel voor Rinke Tolman
4. Tentoonstelling gerestaureerde schilderijen
5. Herberg van Paulus
6. Herinneringen van een oude Baarnaar
7. Mededelingen
8. Over drinkwater en de plannen om het te verkrijgen

VAN DE REDAKTIE

Op het vernieuwde "Baerne" zijn veel reacties gekomen en gelukkig meer positieve dan negatieve. Er waren ook enkele kritische geluiden te horen over het formaat en de inhoud. De redaktie hoopt hiermee weer haar voordeel te doen bij de komende nummers van Baerne, al valt het natuurlijk niet mee het altijd iedereen naar de zin te maken.

Vanzelfsprekend wil Baerne een clubblad blijven met voor "elk wat wils". Onze leden kunnen ons daarbij helpen door het sturen van kopij of door het geven van tips.

In dit nummer een artikel over een vroegere Baarnse inwonerster, mevr. Du Quesne-van Gogh.

Dankzij het goed functioneren van onze nieuwe werkgroep "Interviews en Reportages" is het artikel over de heer Birkhoff tot stand gekomen.

Verder wordt u reeds voorbereid op twee tentoonstellingen van onze Kring, die in september worden gehouden.

Tenslotte wenst de redaktie alle leden al vast een goede vakantie toe en intussen gaan we ons beraden op het a.s. septembernummer.

EEN MYSTERIEUZE BAARNSE DAME

Het zal ongeveer 10 jaar geleden zijn, dat ik voor het eerst vernam, dat de 6 jaar jongere zuster van Vincent van Gogh gedurende meer dan 40 jaar in Baarn woonachtig was. Ik vond dit altijd een fascinerende gedachte, te meer daar de kunst en het leven van Vincent mij altijd hebben geboeid. Sterker nog, dankzij Vincent van Gogh ben ik als scholier geïnteresseerd geraakt in beeldende kunst.

Ik liep dan ook al geruime tijd met de gedachte rond eens iets meer over haar leven aan de weet te komen en daarom begon ik enkele maanden geleden eindelijk met wat voorzichtig speurwerk. Het resultaat van dit eerste speurwerk was teleurstellend, want Elisabeth Huberta van Gogh bleef een mysterieuze vrouw. Toch wil ik in dit korte bestek u deelgenoot maken van het weinige, dat ik over haar te weten gekomen ben.

Hoewel ze dit jaar precies 50 jaar geleden te Baarn overleed, was ik zo onnozel te veronderstellen, dat er nog diverse Baarnaars rondliepen, die haar goed gekend moesten hebben. Dit bleek een foutieve gedachte, want de enkeling die zich haar herinnerde bleek toen zelf nog een kind te zijn. Met hun ouders of met hun moeder, die kindermeisje bij de familie was geweest, bezochten ze sporadisch het echtpaar Du Quesne-van Gogh.

De herinneringen zijn dan ook vaag. Men noemt haar soms "statisch, deftig of excentriek".

Een ander herinnert zich haar ietwat bizarre kleding, waardoor ze opviel in het Baarnse straatbeeld uit die dagen.

Ook de vele biografieën van haar broer Vincent maken ons niet veel wijzer. In zijn boekje: "Lijden zonder klagen", citeert Benno Stokvis een uitspraak van plaatsgenoot Van Deyssel over het echtpaar Du Quesne, waaruit blijkt dat de wederzijdse sympathie niet erg groot was. Van Deyssel noemt Du Quesne, die advocaat en procureur was en die door hem werd opgezocht voor een juridisch advies, "een eigenaardige man" en ook mevrouw Du Quesne-van Gogh laat zich in één van haar brieven aan Stokvis niet bepaald vleidend uit over Van Deyssel.

Mevrouw E.H. du Quesne-van Gogh in het begin van de twintiger jaren.

Zelfportret van haar broer Vincent.

Ze trouwt met Jean Philippe Theodorus du Quesne van Bruchem, gefortuneerd en rustend advocaat en procureur, geb. te Oosterbeek in 1840 en overleden te Baarn in 1921. Het gezin telt 4 kinderen, die tussen 1892 en 1899 geboren worden, en woont aanvankelijk te Soesterberg op het buiten "De Eikenhorst".

Op 27-11-1893 vestigt het gezin zich te Baarn. De reden van deze verhuizing is niet bekend. Misschien is de grotere schoolkeuze voor de kinderen een reden geweest. De drie kinderen uit het eerste huwelijk van Du Quesne met Louise van Willes gaan niet mee.

Men verhuist binnen Baarn ontzettend veel. Tot 1929 woont het gezin op de volgende adressen: Amaliaaan, Hoofdstraat, Nieuwstraat (2x), Dalweg (2x).

Na het overlijden van haar man in 1921 bewoont mevrouw Du Quesne achtereenvolgens nog Dalweg 10, Eemnesserweg 53, Cantonlaan 6, Schoolstraat 46, 48, 46, waar ze op 29-11-1936 overlijdt. De laatste adressen waren waarschijnlijk pensions.

We zouden ons verhaal hier kunnen beëindigen, maar toch rest er nog een onverkwikkelijke affaire, die in de jaren '60 nogal veel publiciteit heeft gekregen en die we daarom niet willen verzwijgen.

We doen dit met enige aarzeling zonder te willen oordelen, maar het is een zaak, die het leven van Elisabeth Huberta blijvend moet hebben beïnvloed.

Misschien zegt het iets over haar karakter en opvoeding, maar nog veel meer vertelt deze kwestie ons iets over de dubbele moraal en het puriteinse denken van de vorige eeuw.

In 1966 verschijnen er in de Franse pers enkele artikelen over de 80-jarige Hubertina Normance, een nicht van Vincent van Gogh, die als bedelares onder zeer behoeftige omstandigheden in Marseille leeft.

Benno Stokvis, bekend strafpleiter en Vincent van Goghkenner, trekt zich het lot van dit buitenechtelijk geboren kind aan. Hij bezoekt haar en geeft in 1969 een bij Bosch en Keuning verschenen boekje uit, getiteld: "Lijden zonder klagen", waarin hij het tragische levenslot van Hubertina beschrijft en fel te keer gaat tegen de familie Van Gogh.

Hubertina van Gogh op 82-jarige leeftijd.

Wij willen beknopt hieruit het volgende citeren:

"Als de vrouw van Mr. Du Quesne van Bruchem ernstig ziek wordt, is hulp noodzakelijk. Men vindt deze in de persoon van de jonge predikantsdochter Elisabeth Huberta van Gogh, die gezien de zorgelijke financiële omstandigheden, waarin haar moeder na de dood van Ds. Van Gogh verkeert, een werkkring moet zoeken. Zo komt Vincents zuster in het gezin van Mr. Du Quesne diens kinderen verzorgen. De heer des huizes en Elisabeth vatten liefde voor elkaar op. Die liefde leidt tot voor die tijd rampzalige gevolgen: Elisabeth wordt zwanger.

Men besluit, dat zij in het geheim in Engeland zal bevallen. Alleen de oude domineesweduwe mevrouw Van Gogh-Carbentus is hiervan op de hoogte. Via het noorden van Frankrijk, zodat het spoor niet gevolgd kan worden, wordt de reis aanvaard. In Normandië in Saint-Sauveur-Le-Vicomte op een kamer van het Hôtel de la Victoire wordt op 3-8-1886 het kind geboren. Het kind wordt ingeschreven als Hubertina Normance van Gogh (Normance van Normandië). Het kind wordt toevertrouwd aan de 22-jarige weduwe van Frederic Balley, die in het dorp een kruidenierszaakje drijft. De ouders keren terug naar Nederland en het maandelijkse kostgeld wordt tot haar 21e jaar punctueel vanuit Baarn overgemaakt.

Elisabeth van Gogh en Mr. Du Quesne treden in het huwelijk. De wet verbiedt hun het kind te echten. Maar niets, behalve angst voor wat "de wereld" zal zeggen kan hun beletten hun kind tot zich te nemen. En dat beletsel blijkt zwaarwegend en zij bedekken voor de wereld wat is geschied. Zij blijven in het oog van de puriteinse provinciale Utrechtse wereld een smetteloos gezin. Geen sterveling vermoedt hun geheim, zelfs niet de vier achtereenvolgens "eerbaar" ter wereld gekomen kinderen van het echtpaar. De brievenbus is altijd afgesloten, de kinderen mogen geen brieven zien, die uit Frankrijk komen.

Van tijd tot tijd, eens in de zoveel jaar, trekken Mr. Du Quesne en zijn vrouw naar Frankrijk, om zich op de hoogte te stellen en zakelijke aangelegenheden af te handelen, maar Hubertina ziet haar ouders nooit.

Na de dood van Mr. Du Quesne in 1921 reist zijn weduwe naar Frankrijk. Zij wil haar inmiddels 35-jarige dochter als gezelschapsdame mee naar Nederland terugnemen, maar Hubertina weigert met deze vreemde, die zij niet kent en zelfs "madame" blijft noemen mee te gaan".

In zijn ongetwijfeld te felle pleidooi voor Hubertina Normance gaat Stokvis nog verder in op haar financiële nood. Hij beschuldigt de gegoede familie Van Gogh ook in deze van harteloosheid. Eén uitzondering maakt hij voor Jeannette du Quesne, de in Baarn wonende half-zuster van Hubertina, die een geregelde correspondentie begint en haar ook financieel steunt. Het tweede kind van Jeannette krijgt zelfs de naam Hubertine.

In zijn erg harde oordeel over Elisabeth beweert Stokvis nergens in haar gedichten enige emotie i.v.m. deze zaak terug te kunnen vinden. Wij willen besluiten met een fragment, waaruit dit misschien wel kan blijken.

"En wat droevig ware eenmaal,
Wat ons pijnde, o, zo zeer!
Nimmer zijn wij ongevoelig
Voor wat kwelde in 't weleer.
Wat voorbij is leeft voor eeuwig,
Nimmer is daar iets voorbij;
In het Heden leeft het eeuwig,
Altijd dóór voor u en mij."

J. Kruidenier.

Gegevens ontleend aan:

Lijden zonder klagen, B. Stokvis.
De wereld van Van Gogh, Robert Wallace.
Wingerdblaren, E.H. du Quesne-van Gogh.
Archief Oudheidkamer Baarn.

EERHERSTEL VOOR RINKE TOLMAN

In het voorlaatste nummer van Baerne beschreven wij - zij het op gezag van anderen - Rinke Tolman als een vermoedelijk lokale grootheid op het gebied der biologie. Hierop volgden enkele reacties van lezers, die meedeelden dat Rinke Tolman in zijn tijd grote bekendheid genoot. Eén van hen gaf ons De Roep der Velden ter inzage, waarin de "Pallieter van Soest", zoals Jan Strijbos hem later zou noemen, aan het woord is. Dit in 1929 verschenen boekwerk bevatte bijdragen van o.a. Jac. P. Thijsse, Jan Strijbos, J. Drijver en Herman de Man. Elk artikel werd voorafgegaan door een korte levensbeschrijving van de contribuanten. Veel vertelde Tolman toen niet over zichzelf.

In het Vogeljaar van april 1971, afgestaan door een andere belangstellende, komen wij meer aan de weet over hem. Het was een jubileumjaar voor de natuurkenner: in mei werd hij tachtig jaar.

Zijn wieg stond in het Friese Oosterzee, maar zijn jeugd bracht hij door in Wijtgaard, een dorpje ten zuiden van Leeuwarden. Daar ontplooidde zich zijn liefde voor de natuur; hij ging met vriendjes eieren zoeken, was al vroeg een hartstochtelijk visser, zette strikken, ging uit snoeken. Het diploma van de Rijkskweekschool in Groningen ontging hem; na een conflict met de directeur liep hij boos weg en kwam nooit meer terug. Na zijn militaire diensttijd ging hij naar Amsterdam om daar zijn lagere acte te halen. "Hij straalde jammerlijk", bericht Strijbos, "voornamelijk om zijn onvoldoende kennis der natuur!" Toch leefde hij voor en door die natuur. Hij trachtte met artikelen in verschillende tijdschriften en dagbladen zijn brood te verdienen, maar het bleef voorshands bij een vrij sobere boterham. In 1914 moest hij weer in dienst. Hij werd gedetacheerd in Zeeland en leerde daar een heel ander natuurgebied kennen. Zijn bijdragen aan de Nieuwe Rotterdamse Courant en een redacteurschap buitenland (!) aan het Utrechts Dagblad vormden na de mobilisatie een vaste bron van inkomen, die ook wel nodig was want hij was inmiddels getrouwd.

Volgens Strijbos' beschrijving was Rinke Tolman "artistiek en dichtertlijk en ongevoelig voor moderne techniek". Zijn vrouw bediende veelal het fototoestel, een schrijfmachine was, volgens zijn eigen zeggen, een martelwerktuig. Fietsen zag Strijbos hem nooit; wandelen was voor hem de beste wijze van voortbewegen in de natuur, want op die manier kon je echt aandacht besteden aan bloemen, vogels en insecten. "Met een fiets kun je niet in een boom klimmen of door een sloot waden" vond hij. Van Bilthoven en later van Soest uit maakte hij trektochten tot in onze polders.

"Hij heeft zijn hele leven gewerkt als een paard", zegt Strijbos. En dat blijkt wel uit zijn oeuvre. Naast zijn oorspronkelijke werken vertaalde hij boeken uit het Zweeds, Noors, Engels en Duits; daarbij vermoedelijk trouw bijgestaan door zijn vrouw. Ook in het Fries liet hij enkele boekjes verschijnen. Zijn liefde voor al wat groeit en bloeit bleef niet beperkt tot een enkele tak van de geschiedenis der natuur; hij was niet alleen een vogelkenner bij uitstek maar ook een kundig botanist en florist, een zeer goede entomoloog en een doorgewinterde vissenkenner. "In zijn werk was hij uiterst nauwkeurig en methodisch", deelt Strijbos mee, "zijn taal is zeer geacheveerd, sierlijk en zwierig en nooit heeft hij nagelaten om een lans te breken voor het behoud van de natuur.... Hij was een wakkere volgeling van zijn grote voorgangers Heimans en Thijsse".

Strijbos besluit zijn uitvoerige artikel met een naar zijn zeggen waarschijnlijk onvolledige lijst van Tolman's pennevruchten. Teveel om op te noemen; wij telden er in de gauwigheid al meer dan dertig. Daaronder stonden nog zo'n vijftientig vertaalde werken vermeld. Bij deze opsomming werden niet de vele bijdragen in natuurtijdschriften en dagbladen gerekend.

Men zou hem op biologisch gebied een allesweter kunnen noemen en wij achtten het van belang om deze figuur wat nader te belichten, temeer omdat hij onze Eempolder veelvuldig bezocht. De Baarnse bibliotheek bezit nog verschillende werkjes van deze eminente kenner van plant en dier. Voor de liefhebbers!

E. Witsenburg-Horsman.

TENTOONSTELLING GERESTAUREERDE SCHILDERIJEN UIT DE COLLECTIE OUDHEIDKAMER in de SPEELDOOS van 12 september t/m 11 oktober 1986

Velen van u weten, o.a. dank zij een artikel in ons blad van maart 1985 (jaargang IX no. 1), dat een aantal olieverfschilderijen uit de collectie Oudheidkamer door mevr. C.D.M. Ypma-Umbgrove werd schoongemaakt, gerestaureerd en in enkele gevallen zelfs verdoekt.

De toestand van de collectie schilderijen uit de vroegere gemeentelijke Oudheidkamer was, na opheffing daarvan en na jarenlange opslag in zolder- en kelder-ruimten, niet bepaald om over te juichen.

Na oprichting van onze Kring werd in eerste instantie een groepje werkers toegelaten tot het vroegere Oudheidkamer-archief. In een later stadium werden een kast met snuisterijen en de collectie schilderijen overgebracht uit de Gemeente-kelder naar het huidige vertrek in "onze" (uiteraard ook gemeentelijke) kelderruimte. De heer C. v.d. Steeg timmerde daartoe handige opslagrekken.

Nadien zagen we pas goed in welke staat veel schilderijen verkeerde. Ons bestuur maakte B & W attent op de toestand en wees voorzichtig op eventuele restauratiemogelijkheden. Er was alle medewerking van de zijde van ons gemeentebestuur. Na contact met de museumconsulente voor onze provincie, mevr. Drs. A. Jordens, volgde contact met mevr. Ypma, die één en ander voor rekening van de Gemeente mocht inventariseren en een kostenbegroting opmaken.

Nadien kon een begin worden gemaakt. Telkenjare mocht tot een bepaald bedrag worden gerestaureerd resp. schoongemaakt, mede ook dank zij een aanvullende subsidie uit Den Haag. Nu de tijden minder florissant zijn en subsidiekranen worden dichtgedraaid, ziet het er naar uit, dat er voorlopig een punt achter het restauratiewerk moet worden gezet. Jammer, bijzonder spijtig, maar het is niet anders. Natuurlijk kunnen we er over jammeren, maar eigenlijk kunnen we ook bijzonder blij zijn, dat we voor 95% van de schilderijen wel op tijd waren!

Dus eigenlijk ook: wat een geluk, achteraf bezien. Ons bestuur is dan ook van mening, dat B & W hulde en dank toekomen voor wat in de loop van 6 à 7 jaar gerealiseerd werd. En wij menen die dank niet beter tot uitdrukking te kunnen brengen dan door iedereen, die daarvoor belangstelling heeft, te laten zien wat tot stand kwam. Derhalve een tentoonstelling in de foyer en gangen van de Speeldoos van 12 september t/m 11 oktober a.s. Uiteraard is het de bedoeling niet alleen de schilderijen tentoon te stellen, maar tevens om, door middel van foto's en rapporten, iets van enkele restauraties te laten zien. En onze Kring zou niet historisch heten als we geen aandacht zouden schenken aan het leven van de resp. Baarnse kunstenaars. De tentoon te stellen collectie omvat vooral schilderijen met afbeeldingen van Baarn of portretten van Baarnaars. Echter ook met willekeurige voorstellingen door Baarnse kunstenaars vervaardigd. Bekende namen zijn hieronder zoals C. Troost, V.d. Flier en Stracké, maar ook onbekende amateurs. De officiële opening van de tentoonstelling zal geschieden op donderdagavond 11 september om 20.00 uur door mevr. Drs. A. Jordens, museumconsulente voor de provincie Utrecht. Uiteraard zijn alle Kringleden daarbij van harte welkom. De openingsuren zijn op maandag t/m vrijdag van 10-12, 14-17 en 19-22 uur, des zaterdags van 12-14 uur. Des zondags gesloten.

Het Bestuur.

HERBERG VAN PAULUS

Bij de opening van "De Herberg van Paulus" zal de werkgroep Oudheidkamer ter plaatse een kleine tentoonstelling inrichten. Er zullen foto's getoond worden van de oude situatie, de afbraak en de veranderingen tot heden. De juiste datum van de opening staat nog niet vast, maar u kunt er wel op rekenen, dat dit medio september van dit jaar zal plaatsvinden. De Baarnsche Courant zal u zeker op de hoogte houden.

Werkgroep Oudheidkamer.

HERINNERINGEN VAN EEN OUDE BAARNAAR

Leden van onze werkgroep Interviews voerden in februari jl. een tweetal gesprekken met de heer W. Birkhoff, een 87-jarige rasechte "Oosterheier". Deze interviews leverden een groot aantal interessante gegevens op, met behulp waarvan onderstaand artikel geschreven is.

De heer Willem Birkhoff werd geboren in de Zuiderstraat, op de Oosterhei. Hij groeide op in een gezin met zeven kinderen: Willem had drie broers en drie zusters. Vader Hendrik Birkhoff was schilder in Blaricum. De jonge Willem bezocht de Amaliaschool en de "Heischool", waar hij de "bovenmeesters" A. Bongers en J.K. Möller meemaakte.

Jarenlang hielp hij 's zaterdags, wanneer de school eerder was afgelopen dan op andere dagen, een beetje mee de kost te verdienen door petroleum te bezorgen. Zoals we weten was het geen vetpot in die tijd, daar op de Oosterhei. Velen moesten als daggelder de kost voor een vaak groot gezin bij elkaar zien te scharrelen. Iedere morgen opnieuw togen ze in alle vroegte op pad om bij de boerderijen en buitens om werk te vragen. Anderen hadden alleen 's zomers een vaste baan, maar moesten 's winters, wanneer de baas niet voldoende werk meer had, potverteren of een bijbaantje zoeken. Soms werd er dan thuiswerk verricht. Zo was de vader van de heer Birkhoff in zijn jonge jaren een poosje pettenmaker. Hij vervaardigde van oude paraplu's hoofdeksels die toendertijd als "hoge zijen" bekend stonden. Ook als sigarenmaker is hij een tijdje (thuis) actief geweest. Beter af waren de Oosterheiers, die zowel 's zomers als 's winters een vaste betrekking hadden, bijv. op paleis Soestdijk. Het Baarnse bos, toen nog Koninklijk Domein, werd indertijd tot op het harken van de paden toe, keurig onderhouden en verschaftte velen werk. Natuurlijk was er op het paleis ook ander personeel nodig, dat veelal uit Baarn afkomstig was. Seizoenarbeiders en dagloners konden hier eveneens vaak voor werk terecht.

Zo was een bekende Oosterheier, die de bijnaam Haantjesbier droeg, 's zomers koffersjouwer op Soestdijk. In die tijd was het heel gebruikelijk dat het personeel bij de werkgever "in de kost" was, wat wil zeggen dat er op het werk gratis maaltijden werden verstrekt.

Op Soestdijk kreeg iedereen bij deze maaltijden een fles bier uitgereikt, maar niet allen waren even zeer op dit "Haantjesbier" (dat zijn naam vermoedelijk aan de brouwer ervan ontleende) gesteld. Geen nood, aan onze koffersjouwer konden ze het wel kwijt. Het verhaal wil dat de naar zijn lievelingsdrank genoemde "Haantjesbier" soms wel vijftig pintjes op een dag aankon. Hoe het op zo'n dag met de koffers afliep vermeldt de historie niet.

Toen de in Baarn geboren en getogen Prins Hendrik "de Zeevaarder" (zoon van Willem II en Anna Paulowna) in 1879 overleed, kreeg het personeel dat ontslagen moest worden een vast pensioen van een rijksdaalder per week. Voor die tijd, toen het weekloon van een arbeider zo'n vijf tot zes gulden bedroeg, was dit een uitzonderlijk goede regeling. De heer Birkhoff vertelt dat de "oude" Hessel de Zoete, die ook een betrekking had op het paleis, na zijn ontslag zijn schildersbedrijf is begonnen. Door zijn pensioen was hij in ieder geval al verzekerd van een half weekloon en durfde hij die stap wel aan. De tijd zat mee, want Baarn begon zich uit te breiden en er werd veel gebouwd, o.a. in het Prins Hendrikpark en het Wilhelminapark. In het voorjaar had De Zoete wel 15 of 16 man in dienst. 's Zomers was er al veel minder te doen, want de vele Baarnse huizenbezitters die in de vakantieperiode pensiongasten hadden, wilden dat de onderhoudswerkzaamheden voor het seizoen voltooid waren. Zo kon het gebeuren dat je wat later in het jaar een "voorjaarsschilder" achter de handkar met rode kolen tegenkwam.

Het bedrijf van De Zoete was (en is) gevestigd aan de Faas Eliaslaan, in een werkplaats die eerder een turfschuur in eigendom van Prins Hendrik was geweest. Bij deze schuur waren indertijd ook stallen. De turf, die per schip werd aangevoerd, moest immers met paard en wagen bij de Baarnse dijk afgehaald worden.

Er waren natuurlijk wel meer zelfstandigen op de hei, veelal kleine winkeliers en handelaars.

Zo woonde in de Sparrenlaan bakker Hamer, die daar een vrij bloeiend bedrijf had. Zijn zuster Gerrie Hamer, die een kroegje beheerde, deed ook goede zaken. De zaak ging volgens onze zegsman "pas" open om een uur of half twaalf, wat toch al vrij vroeg lijkt voor een borrel. Gerrie had ook nog een akker op de Eikenbosweg (nu Wijkamplaan), waar ze zelf groenten verbouwde en ongetwijfeld 's morgens vaak te vinden was.

Ook verschillende leden van de familie Dijs waren groentekweker en -handelaar. De kleine Willem Birkhoff woonde naast één van hen. Als men bezig was de worteltjes, die in bosjes bijeengebonden waren, in de koelbak te borstelen voordat ze in manden gedeponneerd en verkocht werden, stond hij dikwijls toe te kijken. Worteltjes die uit het bosje losraakten en boven kwamen drijven, werden door gretige kinderhandjes opgevist en in de broekzak gestopt. Maar soms gebeurde het dat vrouw Dijs, die je altijd netjes gedag moest zeggen voor je wegging, er één uit je zak zag steken en dan kreeg je wat te horen!

Een goede bekende van de jeugd was ongetwijfeld vrouw Dieffenbach, die vlak bij het voetbalveldje een snoepwinkeltje dreef en zo met de halve en hele centen van haar klantjes haar inkomen vergaarde. Overigens verkocht ze ook wat kruidenierswaren, zoals (de toen al dure) koffiebonen, die vaak per half of heel ons werden verkocht.

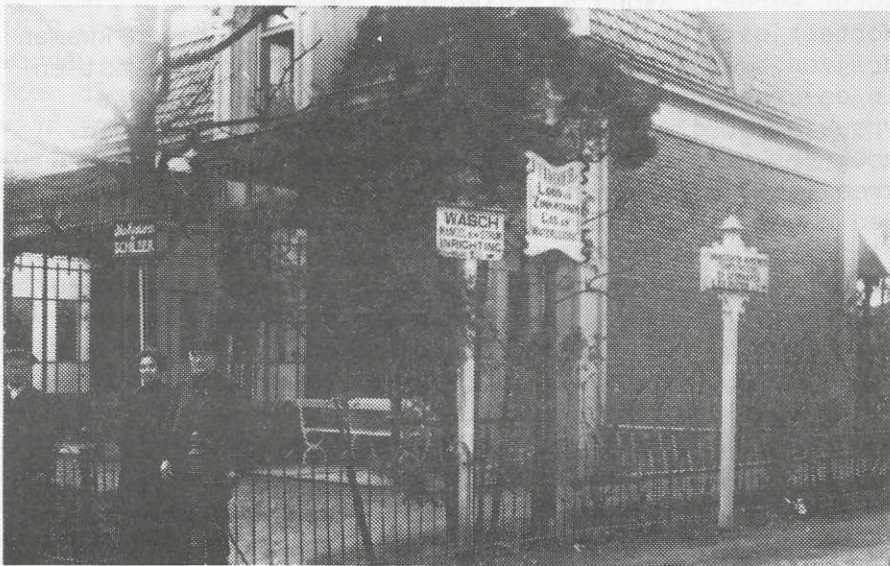
Veel mensen op de Oosterhei hadden bijnamen. We noemden Haantjesbier al. Andere lieden maakten furore onder de namen Jan Apenootje, Luie Huib, Piet de Schrapper, tante Driek en Willem Koekies (of heette die nou écht zo?).

Toen de jonge Birkhoff de "Heischool" doorlopen had, besloot hij het voorbeeld van zijn vader te volgen en het schildersvak in te gaan. Hij kon in vaste dienst komen bij de firma Van Kesteren. Zijn moeder schafte bij een handelaar uit Amersfoort, die met zijn hondekar regelmatig Baarn aandeed, een paar echte schoenen voor hem aan.

Deze met ijzer beslagen zgn. "kissies" werden op de groei gekocht, zodat ze met kranten opgevuld moesten worden (lekker warm, aldus de heer Birkhoff). Elk van beide kon zowel aan de linker- als aan de rechtervoet gedragen worden - zoveel model zat er niet in.

Met dit "statussymbool" uitgedost begon Willem Birkhoff in 1911 welgemoed bij zijn eerste baas, die lange tijd zijn enige zou blijven (+ 30 jaar).

Het schildersbedrijf van Van Kesteren was in de Laanstraat gevestigd, bij de Steeg van Nagel, waar nu het parkeerterrein is. In deze steeg woonden o.a. Nagel, de kleermaker (aan wie het straatje zijn naam te danken had), Timmer, de loodgieter en De Ruiter, de kolenboer. Ook wasserij De Weijs was hier gevestigd.

Woonhuis van Van Kesteren in de Laanstraat.
Afgebroken in 1955. De vroegere steeg van Nagel is nu de toegang tot de parkeerplaats.

Birkhoff begon met een loon van 60 cent per week. Zijn werktijden waren 's morgens van zeven tot twaalf uur en 's middags van één uur tot half zeven. 's Morgens at hij een van huis meegebrachte boterham, 's middags om half vijf kreeg hij er één van de baas. Als het winter was begon de arbeid pas om acht uur of half negen en hield men om vier uur op. Buiten deze tijden was er immers onvoldoende daglicht en kunstlicht was te duur. Aanvankelijk was de jonge Birkhoff een soort manusje-van-alles. Hij deed de boodschappen, sleep de messen, reinigde en vulde de petroleumstellen en harkte de tuin met de twee lindebomen. Om zes uur gingen de knechts naar huis, maar Willem moest nog even blijven om de kwasten schoon te maken, turf te hakken en cokes te kloppen. Allengs leerde hij verf, stopverf en kachel-poets maken, want in die tijd werden die artikelen nog door de schilders zelf vervaardigd.

Birkhoff kreeg na een jaar of anderhalf loonsverhoging en verdiende toen f 1,-- per week. Hij had het naar zijn zin bij zijn baas, die naar zichzelf zegt wel wat "conservatief, maar goed en goudeerlijk" was en die hem in de loop der jaren tot een volleerde vakman opleidde. Aan de samenwerking kwam in de Tweede Wereldoorlog een voor beide partijen zeer onwelkom eind, toen Birkhoff wegens gebrek aan materiaal (en dus aan werk) ontslagen moest worden. Om toch aan de kost te komen heeft hij nog een poosje sigarettenkokers beschilderd, maar ook deze werkzaamheden liepen spoedig af. Tenslotte werd Birkhoff een baan aangeboden bij de hulppolitie ("surrogaat-politie"), die door de Duitse bezetters opgericht was. Liever had de heer Birkhoff hier niets mee te maken gehad, maar hij had geen uitkering, wel een gezin met vijf kinderen en een alternatief was er niet.

Als (ongewapend) hulppolitie-agent moest hij dikwijls door de Duitsers geconfisqueerde panden bewaken, o.a. de villa aan de Van Heutszlaan, waarin nu een dansschool gevestigd is en waar in de oorlog in beslag genomen radiotoestellen opgeslagen waren.

Toen Birkhoff hier eens op een zondag op wacht stond, trof De Zoete (nakomeling van Hessel de Zoete van wie eerder sprake was) hem aan toen hij met vrouw en kinderen van een boswandeling terugkeerde.

Verbaasd Birkhoff op deze post te zien, maakte hij een praatje met hem. Het gevolg van dit gesprek was een nieuwe baan (met opslag) voor Birkhoff in het schildersbedrijf van De Zoete. Tot zijn pensioen is hij hier tot tevredenheid van alle betrokkenen in dienst gebleven.

MEDEDELINGEN

- I. We maken onze leden erop attent, dat het register van de 9e jaargang van Baerne weer verkrijgbaar is op ons redactie-adres of bij onze penningmeester.
- II. Onze penningmeester verzoekt alle leden, die vergeten zijn hun contributie over het jaar 1986 over te maken, dit zo spoedig mogelijk te doen!

OVER DRINKWATER EN DE PLANNEN OM HET TE VERKRIJGEN

Mensen van deze tijd denken bij het woord drinkwater nauwelijks meer aan de waterleiding. Dat is een dagelijks vertrouwd begrip geworden, waar we alleen nog geërgerd aan denken, als op één van die schaarse strenge winterdagen de leiding bevriest!

Drinkwater is voor ons geen probleem. Willen wij onze dorst lessen, dan draaien wij, zonder erbij te denken, aan de kraan en het zal bij ons niet opkomen een emmertje drinkwater bijvoorbeeld uit één der Amsterdamse grachten te putten! Toch zijn er tijden geweest, waarin onze voorouders het gewoon vonden hun consumptie-water uit de gracht te putten. Rond 1500 waren de grachten van Amsterdam nog visrijk water, zodat de plaatselijke visserij een lonend bedrijf vormde. De Schutterij plukten de vruchten van de pacht! Dit water, dat dus zoet was, diende de bevolking ook tot drinkwater en de vele bierbrouwers gebruikten het bij het brouwen van hun bier. De Amstel voerde voldoende vers water toe en het regenwater droeg ook een steentje bij. Maar langzamerhand verslechterde de situatie. Het IJ, dat in rechtstreekse verbinding met de zee stond, vond steeds meer zijn weg in de grachten en zo kon het gebeuren, dat in 1540 de Amsterdamse brouwers het grachtwater niet meer konden verwerken. Aanvankelijk haalden de brouwers toen hun water met schuiten uit het Haarlemmermeer, toen nog het Spieringmeer geheten, maar al spoedig verziltte ook dat water. Er zat toen niets anders op dan het water te halen uit de Vecht, de gekanaliseerde rivier, die steeds door water uit de Vaartse Rijn werd gevoed. De waterhalers brachten het water met schuiten naar de brouwerijen in Amsterdam en wie van de burgers het zich kon permitteren nam voor een stuiver een ton van dit "goede" water.

Ja, het "goede" water, want het voldeed immers aan de eisen die men toen aan drinkwater stelde en die zijn zeker niet hoog geweest! Gaat u maar na!

In 1530, dus nog vóór de brouwers hun water van elders haalden, was er pas een verordening gekomen, dat alle privaten aan de grachten moesten verdwijnen! En eerst in 1663 werd het verboden, dat riolen uit secreten komende, nog in de grachten uitmondten. Er zijn voor Amsterdam vele plannen gemaakt om aan vers water te komen. Bronnen slaan was geen eenvoudige zaak. De zandlaag, waarin het heldere water zich bevindt, zit diep. Een voorbeeld van zo'n put echter is er. In 1605 werd in het oudemannenhuis door Pieter Pietersz Ente een put gegraven die goed water gaf, maar die dan ook liefst 230 voet diep was! Welke burger kon zich veroorloven een dergelijke put te laten graven! Wat een werk moet dat in die dagen geweest zijn! Tachtig meter diep, even diep als de Westertoren hoog is! Het is dan ook begrijpelijk, dat water als drinkwater weinig werd gebruikt en dat bier en wijn als drank verre de voorkeur hadden.

Wij zagen het reeds, bij het ontbijt bleef lange tijd bier de algemene drank. Bontekoe schrijft in 1678, dat het water in ons land vaak vuil, koud en brak is en zegt: "Onze mensen die beminnen dan liever Wijn, de Brandewijn met zijn gedistilleerde wateren, de Bieren, of soo't lieden van minder conditie zijn, en van andere opvoedingh, de Wey en de gekarnde Melk."

Maar bier was de volksdrank en al konden de armeren dan door de weeks geen Hamburger, Delfts of Breda's bier krijgen, dan was het toch wel mogelijk "dun of scharp bier" te bemachtigen.

Vele plannen zijn gemaakt om Amsterdam van goed drinkwater te voorzien. De bron bij de meeste plannen bleef de Vecht. Enkele van deze plannen:

In 1624 vraagt Pieter Meybos octrooi aan om een vaart te graven van Nigtevechte naa de Geinbrug bij Weesperkarspel, om van daaruit 't water per schuit naar Amsterdam te brengen. Dat zou de afstand bekorten, maar.... het kanaal is nooit gegraven!

In 1684 biedt Elias Sandra het college van burgemeesteren een lijvig dossier aan. Het bevat maar liefst vijf voorstellen. Tegenover enkele ervan staat hijzelf, gezien de eraan verbonden kosten, ook wel sceptisch.

De plannen omvatten o.a. een kanaal van de Vecht naar Amsterdam - een aquaduct van de Vecht naar Amsterdam, waarbij het water door "rosmolens" (door paarden gedreven molens) in de kanalen gebracht zou worden - een put van 300 bij 300 voet met een diepte van 230 voet ergens "tusschen de Muyder en Wesoper Poorten oft in de Stad tusschen de Stads Kruyt Tuyn en Rapenburger Graft aen de Nieuwe Heeregraft", waardoor een boezem gevormd zou worden van mooi zoet water.

Een der merkwaardigste plannen was dat van Jan de Bray, schilder en bouwmeester. Hij had zijn domicilie "op de Lindegracht "Int schip de Walvis"! Deze Haarlemse schilder, die ongeveer van 1627 tot 1697 leefde, moet gezien de dagtekening van zijn ingediende plan, op 10 januari 1688 dus in Amsterdam hebben gewoond.

Zijn voorstel "om altijd geheel zoet water in voorraad te kunnen hebben" behelsde de bouw van een groot bassin van ongeveer tweehonderd meter in het vierkant.

De bodem hiervan moest zo hoog liggen, dat deze steeds boven het hoogste peil van het zeewater zou blijven.

De hoogte der muren zou ongeveer zeven meter bedragen en de inhoud van het bassin moest voldoende zijn om een voorraad van drie maanden te bevatten.

De plaats - een onbebouwd terrein - die hij uitgekozen had, lag aan de Amstel. Nu ligt dit terrein ongeveer tussen de Sarphatistraat, het Weesperplein en de Achtergracht. Het bassin moest worden gevuld door vijftig waterschepen of misschien door pompen ter plaatse geslagen, of wat hij "heerlijcker, doch met swaerder kosten dan de twee voornoemde middelen" denkt is door een waterleiding onder of boven de grond, die naar Waterland, Ouderkerk of weer naar de Vecht loopt.

Aan de Amstelkant moest dan een lage uitvloeibak worden gebouwd, waar door middel van kranen water aan de brouwerswaterschepen of aan particulieren kon worden geleverd. Hij dacht aan alles! Zo "ook soude ontwijffelijk groot gelt gemaakt kunnen worden soo men aen de Maghtighe deeser stadt uyt dito kom fonteynen wilde laeten trecken tot in haere huysse".

Op de Boter- en op de Beestenmarkt (nu Rembrandt- en Frederiksplein) wilde hij "fonteynbacken" oprichten,

die door het bassin zouden gevoed worden, "..... om alsoo de beesten voortaan met volmaekt soet waeter te kunnen laeven".

Allemaal plannen, waarvan nooit iets is gekomen! De aanvoer bleef per schuit geschieden, en zoals men reeds jaren deed, werden voor edel drinkwater flessen en kruiken met "bronwaters en spawaters" vooral uit Duitsland ingevoerd. Typisch is, dat bij al dit verontreinigde water het koken van water niet algemeen als gunstig wordt beoordeeld. De arts van Beverwijck, die van het water zegt, dat dit "niet alleen den gemeenen dranck van de beesten, maar oock van vele menschen" is, blijkt echter een voorstander van koken. Hij meent, dat door distilleren zeker zuiverder en beter water werd verkregen. Hij heeft daarin een medestander in Hermannus Boerhaave (1668-1732), zoals te lezen staat in "Nederlands Displegtigheden" van 1732. Daar staat statig:

Maar indien het eerste (regenwater) niet te krygen zy, of indien het met insecten, en derzelve eitjes mogt vermengd schynen, word het zelve vebeterd, met, en naa een weinig gekookt, en gezonken te zyn. Gelyk dat Ligt der Geneeskunde, en Cieraad van Hollands Hooge Schoole, de alom vermaarde Heer Boerhave te kennen geeft".

Het bleef zoeken en sukkelen met het drinkwater. Toen een plan van 1761 om in Amsterdam grote algemene regenbakken aan te leggen in duigen viel, moesten de mensen het blijven doen met hun grachtwater en hun "osendrop", het regenwater dat van het dak werd opgevangen. De voorheen genoemde Van Beverwijck liet toen al een waarschuwend woord horen tegen het gevaar van de loden afvoerpijpen! Maar, ook zonder die pijpen zal dit water wel een duidelijk bijsmaakje gehad hebben. Het drinkwater was in die dagen een probleem, en is vele eeuwen een probleem gebleven!

R.J.E.Luikinga-Geijtenbeek.

Bron:

De Oudhollandse Keuken
van W.A. Forbes

De lidmaatschapskosten van de H.K. "Baerne" bedragen:

f 35,-- per jaar per gezin
f 25,-- per jaar voor een individueel lid
f 12,50 per jaar voor een jeugd lid (14 t/m 18 jaar).

Postadres van de H.K. "Baerne": Postbus 326, 3740 AH
Baarn

Bankrekeningnummer : 30.47.28.292

Postbanknummer : 4192133

"Baerne" verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers à f 3,-- verkrijgbaar bij N. Kuyt-Smit,
Van Wassenaerlaan 16, Baarn.